

سه رساله دربارهٔ ته‌نقش (واترمارک / فیلگران)

محسن جعفری مذهب*
jafari@nlai.ir

رسایل برادران زونگی: عصر نشانه (واترمارک) در تاریخ کاغذ، به کوشش جیان کارلو کاستانیاری (فابریانو: کارخانه کاغذسازی فابریانو، ۲۰۰۳).

*L'OPERA DEI FRATELLI
ZONGHI: L'ERA DEL SEGNO NELLA
STORIA DELLA CARTA, A CURA DI
GIANCARLO CASTAGNARI,
[FABRIANO:] CARTIERE MILIANI
FABRIANO, MMMIII*

صنعت کاغذسازی، از طریق مسلمانان وارد اروپا شد. به دنبال شکست اروپائیان در جنگهای صلیبی و پایان یافتن آن در شرق، تبادل فرهنگی بین مسلمانان و مسیحیان آغاز گشت. در سدهٔ ۷ق. / ۱۳م.، کاغذسازی از طریق سیسیل وارد ایتالیا شد و شهر بندری فابریانو، مرکز کاغذسازی ایتالیا و اروپا شد. دو عامل، فابریانو را رونق بخشید: بهره‌گیری از ژلاتین حیوانی برای براق کردن کاغذ و دیگر پرسهای قوی که کاغذسازی دستی را متلاشی کرد. از دیگر خصوصیات کاغذ فابریانوئی، بهره‌گیری از ته‌نقش در داخل کاغذ بود. هنرمندان دورهٔ رنسانس، از کاغذ فابریانوئی بهره می‌گرفتند؛ برای نمونه، نامه‌های میکِل آنجلو، همگی ساخت فابریانو بود. اهمیت ساخت کاغذ در فابریانو، آن چنان است که این شهر بندری را در فهرست حافظهٔ تاریخی یونسکو قرار داده است.

* دکترای تاریخ ایران.

در سده‌های ۱۷ و ۱۸م. / ۱۱ و ۱۲ق.، کاغذسازی فابریانو با رکودی سنگین مواجه شد. در سال ۱۷۸۲م. / ۱۹۶ق.، پیتر میلینی [Pietro Miliani]، کارخانهٔ میلینی را در فابریانو به راه انداخت که به صنعت کاغذسازی فابریانو رونقی تازه بخشید و آن را به روزهای اوج رساند. خانوادهٔ میلینی، توانست کارخانه‌های کوچک را در خود ادغام و در ۶ ژوئن ۱۹۰۶م. / ۱۳ ربیع‌الثانی ۱۳۲۴ق.، «شرکت سهامی پیترو میلینی» را پایه‌گذاری کند.

شرکت سهامی پیترو میلینی، به مناسبت یکصدمین سال تأسیس خود، «اجلاس روزهای کاغذ اروپائی» را در روزهای جمعه و شنبه ۱۶ و ۱۷ ژوئن ۲۰۰۷م. / ۲۶ و ۲۷ خرداد ۱۳۸۶ش. در فابریانو برگزار کرد. علاوه بر مؤسسات محلی و ملی ایتالیائی، انجمن بین‌المللی تاریخ کاغذ نیز از همکاران برگزاری این هم‌اندیشی است.

در آستانهٔ برگزاری جشن یکصدمین سال فعالیت شرکت سهامی پیترو میلینی، شرکت، دست به چاپ آثاری دربارهٔ کاغذ و ته‌نقش زده است.

رسایل برادران زونگی: عصر نشانه (واترمارک) در تاریخ کاغذ، نخستین جلد از مجموعهٔ عصر نشانه L'era del segno می‌باشد که منتشر شده است. کاردینال اورلیو زونگی (۱۸۳۰م. / ۱۲۴۵ق. - ۱۹۰۲م. / ۱۳۲۰ق.)، ابتدا کتابدار و کارشناس سند آرشیو تاریخی فابریانو، موزه‌دار، مرمتکار، و پژوهشگر بود. او، سپس به کلیسا پیوست. اما علاقه‌مندی به کاغذ را، تا آخر عمر در خود داشت. برادرش آگوستو زونگی (۱۸۴۰م. / ۱۲۵۶ق. - ۱۹۱۶م. / ۱۳۳۴ق.) - هرچند ریاضیات و علوم طبیعی آموخته بود - همکار برادر خود بود. برادران زونگی، در سالهای آخر سدهٔ نوزدهم و آغازین سدهٔ

بیستم، از بزرگ‌ترین کاغذشناسان و مورخان آن صنعت بودند.

واترمارک، به عنوان علامت تجاری (ترید مارک) وارد کاغذ شد. نخستین ته‌نقش، ظاهراً در سده ۱۲م. / ۶ق. پدید آمده است؛ هرچند کهن‌ترین کاغذ دارای ته‌نقش، در سال ۱۲۸۲م. / ۶۸۱ق. نوشته شده است.^۱ کتاب، با مقدمه مفصل جیان کارلو کاستانیاری [Giancarlo Castagnari] آغاز شده که به تاریخ کاغذ و ته‌نقش پرداخته است. آنگاه سه رساله از برادران زونگی، مجدداً منتشر شده است:

۱. ته‌نقش بر کاغذهای فابریانوئی از ۱۲۹۳ تا ۱۵۹۹م.، گردآورده و توضیح عالیجناب اورلیو زونگی (فابریانو: ۱۸۸۱).

اورلیو زونگی، در مقدمه‌ای به تاریخ ۲۷ مارس ۱۸۸۱م. / ۲۵ ربیع‌الثانی ۱۲۹۸ق.، به تاریخچه ایجاد ته‌نقش بر کاغذهای ایتالیائی پرداخته و سپس با تنظیم یادداشتهای خود از موجودی چندین آرشیو کاغذ، ۱۳۵ نشان ته‌نقش را در کاغذهای ساخت سالهای ۱۲۹۳م. / ۶۹۲ق. تا ۱۵۹۹م. / ۱۰۰۷ق. به ترتیب برشمرده است. فهرست خوبی هم از ته‌نقشها، در پایان رساله چاپ شده است.

۲. کاغذهای کهن فابریانو در نمایشگاه عمومی ایتالیائی در تورین، یادداشتهای عالیجناب اورلیو زونگی (فابریانو: چاپخانه سونسینی، ۱۸۸۴).

این رساله که به جیوزپه میلیانی و ماچلو فورناری و برادرانش - که سازندگان کاغذ دست‌ساز در ایتالیا بودند - تقدیم شده، تاریخ ۱۵ مه ۱۸۸۴م. /

۱۹ رجب ۱۳۰۱ق. را بر خود دارد و به دسته‌بندی کاغذهای به نمایش درآمده در نمایشگاه عمومی ایتالیائی در شهر تورین پرداخته و در نوع خود بی‌نظیر است. در پایان، سندی در تاریخ کاغذ فابریانوئی و سیاهه تاریخ و مشخصات ۱۳۴ نمونه کاغذهای به نمایش درآمده، پیوست شده است.

۳. نشانه بر کاغذ: پیشینه و اهمیت آن، پروفیسور آگوستو زونگی (فابریانو: شرکت چاپ صنعتی، ۱۹۱۱).

آگوستو زونگی، این کتاب بسیار مهم را در ۱۵ ژوئن ۱۹۱۱م. / ۱۷ جمادی‌الثانی ۱۳۲۹ق. به پایان آورده و از تاریخچه تولید ته‌نقش در تمام اروپا، گزارشی بی‌نظیر داده است.

در بخش دوم کتاب، ترجمه خلاصه سه رساله به زبان انگلیسی آمده است.

کتاب، بسیار نفیس می‌باشد و بر کاغذهای ساخت فابریانو و با ته‌نقش آن شرکت، چاپ و منتشر شده است. امید می‌رود ترجمه رساله‌های آن، بزودی در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد.

پی‌نوشتها:

- ۱- برای شناخت بیش‌تر و اهمیت ته‌نقش در سندشناسی، بنگرید به: محسن جعفری مذهب، «سالیابی اسناد و نسخه‌های بی‌تاریخ براساس واترمارک» نامه بهارستان، شماره ۹ و ۱۰، (بهار - زمستان ۱۳۸۳)، صص ۳۲۳ - ۳۲۵.